



בחיפוש אחר הסדרה: רצועת עזה כבעיה אזורית

ד"ר עידו זלקוביץ*

המאמר [פורסם בדבר ראשון](#) ב-27 בספטמבר 2018

הניסיונות של גורמים מדיניים במזרח התיכון ומחוצה לו למצוא את הנוסחה שתאפשר להגיע להסדרה סביב רצועת עזה, מעידים על מורכבות הבעיה שנוצרה לפני כעשור עם פיצולה של המערכת הפוליטית הפלסטינית. המונח הסדרה הוא למעשה חלק ממכבסת מלים שנועדה לנסות ולייצר לגיטימציה מהצד הישראלי לחתימת הסכם מול תנועת החמאס, ששולטת בפועל על רצועת עזה ונחשבת ארגון טרור. המצב הסבוך שאינו מאפשר הדברות גלויה וישירה בין הצדדים בשל הנסיבות הפוליטיות, דורש פתרונות המבוססים על תיווך בינלאומי.

עימות אלים אינו נמצא בראש סדר העדיפויות של חמאס ושל ממשלת ישראל כאחד. ואולם, על פני השטח קיימים סימנים רבים שמעידים כי עימות שכזה יכול להתרחש בכל רגע נתון. המשך המצב של עוינות מתמדת לצד משבר הומניטרי חריף שפוקד את רצועת עזה, וחוסר יכולתה של ממשלת חמאס לספק את הדרוש מבחינה כלכלית ופוליטית על מנת לשים קץ למשבר זה, מותירה על כנו באופן תמידי סיכוי גבוה מאד להתפרצות אלימה. השימוש באלימות ככלי פוליטי מסייע לחמאס להעלות את המשבר ההומניטרי בעזה על סדר היום האזורי, ככלי לשימור מעמד התנועה כשליטה ברצועת עזה. בהינתן המשך המצב הנוכחי, דינן של יוזמות תיווך בינלאומיות שונות להיכשל בטווח הארוך. ללא הסכמה בין ישראל וחמאס, וללא גיבוי ומעורבות פעילה של הרשות הפלסטינית, אין אפשרות להקל באופן ממשי על תושבי הרצועה.

על מנת להתמודד עם האתגר שטמון בהיעדר הכרעה צבאית בין ישראל וחמאס (שנובעת מהחלטת ישראל להימנע מעימות כולל שיסתיים בהכרעה שכזו), שני הצדדים מחפשים אחר פתרונות ביניים. אל תוך מערכת היחסים הטעונה הזאת נכנסת גם הרשות הפלסטינית, שרואה את עצמה כבעלת הריבונות החוקית על רצועת עזה, ומצרים, שחוששת מזליגת האלימות אל שטחה ומפגיעה ביציבות לאורך גבול סיני-רצועת עזה.

בשל מעמדה ההיסטורי של הרשות הפלסטינית כישות חצי-מדינתית ושל אש"ף כנציג הלגיטימי היחיד של העם הפלסטיני, מצרים לא יכולה לבטל את דרישות אבו מאזן ולהתעלם מצרכי הרשות במהלך חיפוש אחר פתרון לשאלת רצועת עזה. אבו מאזן רואה את הדיאלוג הבלתי ישיר בין חמאס לישראל כסכנה למעמדו של אש"ף. הידברות לקראת הסדרה, באמצעות שחקנים בינלאומיים ובראשם שליח האו"ם ניקולאי מלדנוב וחלק ממדינות ערב, מעניקה לגיטימציה פוליטית הולכת וגוברת לחמאס. אבו מאזן, שכבר איבד הלכה למעשה את השליטה על רצועת עזה ב-2007, לא יכול להרשות מצב בו אש"ף מאבד עוד ממעמדו המדיני.

הניסיונות להסדרה ישירה בין ישראל לחמאס מעוררים חשש בקרב הנהגת פת"ח ואש"ף כאחד, על כן, אש"ף פועל לסכל כל יוזמת הסדרה ברצועת עזה שלא מעניקה לו תפקיד מרכזי בתהליך שיקום הרצועה. הדברים נאמרו באופן גלוי במהלך כינוס המועצה המרכזית של אש"ף, שנערך ברמאללה בין ה-15 ל-17 באוגוסט 2018. נושא ההסדרה הפך גם סלע מחלוקת מרכזי בתהליך הפיוס הפנים-פלסטיני. מעבר לכך, חוסר היכולת של חמאס ופת"ח לאחד את המערכת הפוליטית הפלסטינית תוך פתרון שאלת הריבונות מקשה על הניסיונות להגיע להסדרה בעזה באמצעות מתווה אזורי. המחלוקות הפוליטיות בין הצדדים הפלסטינים מכשילות יוזמות לסיוע אזרחי מצד המדינות התורמות, הואיל ואין הסכמה על מנגנון העברת הכספים וניהולם.

עצם השימוש במונח הסדרה יוצר תודעה של מצב זמני. הסדרה יכולה לשמש פתרון רגעי, אך כזה שעלול להמשיך וללבות את המתחיות הן בין פת"ח וחמאס, הן בין ישראל וחמאס. מאז מבצע צוק איתן בקיץ 2014 התפתחה דינמיקה של סבבי עימותים אלימים בין ישראל וחמאס, שאינם מגיעים לכדי עימות צבאי כולל.

* ד"ר עידו זלקוביץ' הוא עמית מדיניות במכון מיתוים וראש תחום לימודי המזרח התיכון במכללה האקדמית עמק יזרעאל.

בשנה הנוכחית חלה הסלמה נוספת, שבאה לידי ביטוי ב"קמפיין השיבה" העזתי, הצעדות אל עבר גדר הגבול, והעפיפונים וההצתות שבאו לאחר מכן. העברת דפוס הטרור של חמאס מהצד הממוסד אל הצד העממי, נועדה על מנת לנסות לגייס תמיכה פוליטית למטרות התנועה, מתוך הבנה כי תמונות של פגיעה באזרחים תביא לסולידריות רבה יותר בעולם הערבי ומחוצה לו עם מצוקת תושבי עזה. קמפיין זה נכשל. צעדות השיבה גרמו להסלמה ולעלייה מהותית במספר ההרוגים, אך לא יצרו את ההד התקשורתית ואת הלחץ המדיני על מדינת ישראל להם ציפתה חמאס, גם לא מצד מדינות ערב. ההבנה שמאבק בעל אופי עממי אינו מצליח לייצר הישגים פוליטיים, מחזקת את מעמד הזרוע הצבאית של החמאס (על חשבון הזרוע המדינית) בתוך מערכת קבלת ההחלטות בתנועה.

המאמצים להשיג הסדרה נועדו לייצר שביב של תקווה עבור תושבי עזה, אך המכשולים הפוליטיים, ובראשם המשך הפיצול הפלסטיני ומאבקי הכוח בין הנהגת החמאס ואבו מאזן, מפחיתים את הסיכויים ליציאה מהמשבר. מעבר לכך, מדינת ישראל רואה כרגע בהתפתחויות במלחמת האזרחים בסוריה ובהתבססות האיראנית בסוריה אתגר אזורי חשוב ודחוף יותר מאשר הצורך להגיע להסדרה מול רצועת עזה. השארתה של עזה מאחור, מעלה את רף האלימות ברצועה. היא מחזירה את מגמת הסלמה המבוקרת ומובילה לחידוש ההתפרעויות לאורך גדרות הגבול, תוך כדי פיקוח הדוק של חמאס על המתרחש ועל עוצמת החיכוך מול צה"ל.

עד אשר ייפתר המשבר הפנים-הפלסטיני, המעורבות הבינלאומית בשאלת ההסדרה תוכל להניח תשתית לעתיד ולייצר פתרונות זמניים בלבד. אומנם במזרח התיכון הזמני הופך לעתים לקבוע, אך הבעיות הכלכליות-חברתיות של רצועת עזה ושאלת חלוקת הכוח הפוליטי בתוך החברה הפלסטינית צפויות להמשיך לייצר קשיים ולאטגר את הסטטוס קוו. המענה לכך צריך להיות בדמות פתרונות של קבע, שיושגו בחסות בינלאומית ובתמיכת ארה"ב.

על רקע משבר אי האמון בין הממשל האמריקאי להנהגת אש"ף, שכולל את הפסקת המימון האמריקאי לאונר"א, מתחדדת ההבנה כי סוגיית עזה כבר אינה רק עניין פנים-פלסטיני. היא הופכת מבעיה אזרית לסוגיה דיפלומטית בינלאומית מורכבת, בה יש התנגשות בין האינטרסים האמריקאים לאלו של מדינות מרכזיות אחרות. בעוד ממשל טראמפ רוצה – בינתיים ללא הצלחה – להוביל תהליך מדיני בתנאים שלו, האיחוד האירופאי והמדינות התורמות מחפשות פתרון קצר טווח שיקל באופן משמעותי על חיי היומיום של תושבי הרצועה. ואולם, פתרון שכזה, חשוב ככל שיהיה, לא צפוי להביא לפתרון המאבק הפנים-פלסטיני ולא צפוי להוביל להסדרה בין מדינת ישראל וחמאס.

על מנת שתהליך של הסדרה אזרית יתרחש, חייבת להיות מעורבות אמריקאית שתעניק גיבוי לכל הצדדים המעורבים במשא ומתן, ולא רק לישראל. מעורבות שכזאת הכרחית על מנת לייצר תחושה בציבור הישראלי שיש מי שדואג להבטחת האינטרסים הביטחוניים של מדינת ישראל בתוך סבך האינטרסים המתנגשים בדיפלומטיה האזרית. היא גם הכרחית עבור הפלסטינים על מנת לפתור את משבר האמון בינם לבין ממשל טראמפ, ועל מנת שארה"ב תוכל לחזור ולמלא תפקיד מועיל במאמצי התיווך בין הצדדים.